

811.163.41'373:811.111'373

811.163.41'255=111

<https://doi.org/10.18485/sj.2023.28.1.21>

БРАНКИЦА Ј. БОЈОВИЋ*
Универзитет Црне Горе
Филолошки факултет, Никшић

Оригинални научни рад
Примљен: 18.10.2022.
Прихваћен: 13.12.2022.

МОДЕЛИ ПРЕВОДИЛАЧКИХ ПОСТУПАКА У ОБРАДИ СПЕЦИФИЧНИХ КУЛТУРНИХ ТЕРМИНА У ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКОМ СРПСКО-ЕНГЛЕСКОМ РЕЧНИКУ

У раду ће се анализирати обрада специфичних културних реалија, како англосаксонских тако и из балканског ареала, и савремених и историјских, из области као што су обичаји и празници, установе, одевање, занимања, храна, биљни и животињски свет. Тако ће у категорије речничких кореспондената бити сврстане следеће лешеме, као што су на слово Б: БАДЊАК, БУЉУБАША, БЕДРНИЦА, БОШЊАНКЕ, БУДИМКА, БАТУЛЕНКА, БАКЛАВА, БУРЕК.

У поменути сврху биће издвојене следеће врсте преводилачких поступака: (1) еквивалент с различитом конотацијом, (2а) транслитерација, (2б) транскрипција, (3) дескрипција, (4) дефиниција (прецизнија од дескрипције; у случају назива јела, дефиниција би заправо требало да буде сажет рецепт за његово прављење), (5) аналогни назив, (6) латински назив, (7) грчки назив, (8) хипероним, (9) објашњење.

Избор приликом ексерпције примера био је условљен обимом овог чланка. На ограниченом броју страница није било могуће поменути све случајеве који су нас занимали. Али водили смо рачуна да се не изостави ниједан преводилачки модел и да њихова заступљеност у раду приближно одговара односу у целокупном речнику.

Кључне речи: специфичне културне реалије, англосаксонски ареал, балкански ареал, енциклопедијски речник.

*brankicaboj@gmail.com

УВОД

На основу корпуса сачињеног од 200 одредница из енциклопедијског српско-енглеског речника нашег водећег англисте Бориса Хлебца (2010), а које се односе на културно специфичне појаве и реалије исказане на српском језику а одсутне у англосаксонском свету, извршиће се њихова класификација и систематизација према начину на који је састављач речника поступио у намери да их преведе или објасни на енглеском.

Данас већ бескрајне могућности у комбиновању информационих и комуникацијских технологија омогућавају генерисање великог броја фразалних глагола, фразала, колокација и сложеница које се културолошки преламају кроз језик, путем метафоре, истине проистекле из разума и људског искуства. Све то подразумева мултидисциплинарни обраду граматичког, семантичког, културолошког, прагматичног и стилског материјала у речницима. Мултиаспектно посматране одреднице, дефиниције и речнички описи у енциклопедијском речнику српско-енглеског језика Хлебца одгонетају културолошко-социолошку реалност језичког и ванјезичког света.

За сада је Хлебцов речник, најобимнији српско-енглески речник, са изобиљем ванјезичких података, па је због тога и послужио као богати корпус за наш рад. Речник је резултат ауторовог активног двадесетогодишњег рада и садржи 100.000 одредница. Он је у свом предговору нагласио да свеукупни фонд речи српског језика обухвата на стотине хиљада, па и милионе лексема, рачунајући све изведенице, термине, речи страног порекла, архаизме, морфолексичке варијанте, дијалектизме и застареле речи које се повремено појаве у књижевности и стручној литератури.

Индикували смо следеће поступке у изналажењу еквиваленције између одреднице и десне стране речника:

- (1) еквивалент с различитом конотацијом, примери ВОЂЕВИНА, ВРБИЦА
- (2а) транслитерација, нпр. БАКЛАВА, БУРЕК
- (2б) транскрипција нпр. ДАЈБОГ
- (3) дескрипција, нпр. ЋЕВАПЧИЋ, ШАЈКАЧА
- (4) дефиниција (прецизнија од дескрипције; у случају назива јела, дефиниција би заправо требало да буде сажет рецепт за његово прављење) нпр. САРМА
- (5) аналогни назив БАДЊАК
- (6) латински назив БЕДРНИЦА
- (7) грчки назив, нпр. СВЈЕТИЛЕН – ЕХАPOSTILARION
- (8) хипероним, нпр. НУМН, БЕСА, БАТУЛЕНКА, БУДИМКА
- (9) објашњење, нпр. СВЕТА ГОРА

Могуће су комбинације поступака, као на пример код Карађорђева шни-цла – $2b + 3$ и 4 ; карст – $2a + 4$.

При томе се води евиденција да ли су уз еквивалент дате и стилске назна-ке, као „колоквијално”, „архаично”, „застарело”, које доприносе разумевању употребе вредности дате одреднице.

На основу тако извршене анализе и разврставања доћи ћемо до општег закључка о примењеним лексикографским поступцима.

Приликом анализе у обзир смо узимали објашњења у заградама само на енглеском. То имплицира да је анализа извршена првенствено са становишта англосаксонског корисника.

Када у оквиру једне одреднице има више од једног значења, у обзир смо узимали само она значења која су специфична за културу српског говорног подручја.

1. КАТЕГОРИЗАЦИЈА И ИЛУСТРАЦИЈА ОДРЕДНИЦА

Након представљених поступака и класификације одредница у девет категорија, приступамо прикључењу сваке ексцерпирание одреднице њеној класификованој категорији. Па стога следи категоризована реализација екви-валенције са примерима.

1.1. Еквивалент с различитом конотацијом, примери ВОЂЕВИНА, ВРБИЦА (1)

ВОЂЕВИНА ж заст. 1. taking the bride to the groom's house (вођење младе) 2. кол. betrothed girl (девојка) 3. guide's fee (награда), ВРБИЦА ж Lazarus' Saturday, ДИКА ж 1. credit 2. pride, ЗАДУЖБИНА ж 1. memorial, pious foundation, usually church or monastery (средњовековних владара) 2. VE trust 3. beneficence (доборчиство), МЕРЕДАЋА ж 1. funeral meal (гозба за покој душе умрлог) 2. Свињска даћа (кол. шаљ.) pork junket, infml pork spread, ПОГАЧА ж flat round bread, н. са прилогом pitta BE, pita AE, САВАОТ м Lord, САВАРДАК м (mountain) hat (shaped like hay stack), АБАЦИЛУК м арх. tailor's shop/trade, АЈВАЗ м. 1. заст. дијал. major-domo (sluga: butler) 2. major-domo (управитељ), АСКЕР м. soldier in Turkish army, ВИЛА ж 1. fairy 2. nymph, ЧАРШИЈА ж 1. small-town people 2. bazaar 3. traders, ПРЕВЕС м 1. veil 2. (wedding) veil, ЈЕВАНЂЕЉЕ с. Gospel, ПРВОВЕНЧАНИ прид. арх. first-crowned, ВРАЦА ж арх. 1. feud, ШИПТАР м Albanian (offensive), ВЕЛИКИ ПЕТАК м Good Friday (Orthodox), ЖИВОПИС м 1. Fresco, ВЕЛИК-ДАН м 2. Easter, ПОКОРА ж начин на који се човек каје, ИСКУШЕНИК м trainee monk, novice (манастирски), ПРИГОРКА ж mountain fairy (вила), БРАТСВЕНИК м member of the same clan, БОЖИЋ БАТА м Santa Claus (religious), КИВОТ м [Holy Gift] tabernacle; КИВОТ СА СВЕТИМ МОШТИМА reliquary, ПРИЧЕСТ ж [Holy] Communion (Orthodox), ЈЕЛЕЈ м [consecrated] oil (посвећено уље), ВЕЛИКИ ПОСТ м lantern fare, ЋИРИЛИЦА ж Cyrillic-script, ЋИТАБ, ЋИТАП м [Muslim religious] book, ЧЕСНИЦА ж Christmas bread, КУРБАН-БАЈРАМ м Geater Bairam (муслимански празник), СРБАДИЈА ж јд.

књиж. the Serbs pl, ЋЕРАТИ СЕ импф. кол. (usu. used in Montenegro) (неко мн.) ћерати се до суда (sb pl) go to law [against one another], ВЕЛИКИ ЧЕТВРТАК м Good Thursday, ВЕЛИКИ ПЕТАК м Good Friday, ВЕЛИКА СУБОТА ж Good Saturday, БАЈАЛИЦА ж l. charm (words), БЛАГОВЕСТИ ж Annunciation, ВАСКРС м Easter, ЦВЕТИ ж Palm Sunday.

Пошто постоје чисте и модификоване категорије, коментарисаћемо сваку посебно. Еквивалент са различитом конотацијом је као што само име казује, реч у језику циљу која има исту денотацију као одредница, али у овом случају се разликују њихове конотације.

У највећем броју случајева према корпусу се види да се та разлика у конотацији састоји у разлици између културе говорника српског језика и англосаксонске културе.

Тако на пример Врбца се везује за Православље док се *Lazarus' Saturday* првенствено односи на празник код англиканаца и католика.

Други пример Братственик иако има исту денотацију као његов енглески еквивалент, заправо се односи на припадника истог братства, односно племена у Црној Гори.

Коментар везан за поступак (1)

Стилски обележеној одредници МЛЕЧАНИН (у односу на назив Венецијанац) прикључен је стилски необележен кореспондент VENETIAN, али је међу њима успостављена једнаковредност захваљујући напмени (in the past). Због тог додатка овај случај не спада у еквивалент са различитом конотацијом.

У случају одреднице ЧИБУК еквиваленција је успостављена додавањем придева *Turkish* испред именице *pipe*, па је тиме назначено да се ради о лули оријенталног порекла.

Трећи случај, ЦРВЕНО СЛОВО м *Red letter day* (in Orthodox Eastern calendar). Коментар: успоставља се еквиваленција и на нивоу конотације захваљујући објашњењу у заградама.

Посебан случај је ШИЉЕЖ ж јд. ШИЉЕЖАД *one-year old lambs* pl. у коме одредничкој монеме одговара дефиниција. Али већ у следећој одредници ШИЉЕЖЕ с. наводе се синонимне енглеске монеме TAG и TEG, које се могу применити и на претходну лему.

У неким случајевима категорија коју смо назвали еквивалент са различитом конотацијом проширена је неким другим категоријама, као што су дефиниција, грчки назив или објашњење. Њих смо издвојили у посебне поткатогеорије.

а) *Еквивалент са различитом конотацијом уз дефиницију*

ЧЕСНИЦА м Christmas bread, ceremonial, round loaf of bread that is an indispensable part of Christmas dinner in Serbian tradition

б) *Еквивалент са различитом конотацијом уз грчки назив*

САБРАТ м monk brother spec *sincelus* (калуђер)

ц) *Еквивалент са различитом конотацијом са објашњењем*

ГЛАГОЉИЦА ж Glagolitic script (used for writing the first translations from Greek to Old Church Slavic), (1+9) БУРЂИЦ м St. George's Day (November 16), (1+9) БУРЂЕВ-ДАН м St. George's Day (May 6), СРЕТЕЊЕ с Candlemas (Serbian Orthodox holiday, 15th February; day of the first Serbian rising against the Turks in 1804), ИСПЕНЦА ж personal tax (in Ottoman Empire), КАМИЛЈАВКА ж [Orthodox] biretta, spec *kalymauki*, *kalymachion*, ДУШАНОВ ЗАКОНИК м Dušan Law Code (enacted in 1349 by the Serb Emperor Dušan Stephen, 1308–1355), АРХАНГЕЛ ГАВРИЛО м Gabriel, МАЛИ БОЖИЋ м Little Christmas (January 14), Serbian Orthodox New Year, СВЕТИ ВАСИЛИЈЕ ОСТРОШКИ м Saint Basil of Ostrog Wonderworker (May 12).

1.2. Транслитерација и транскрипција, примери БАКЛАВА, БУРЕК, ДАЈБОГ

Транслитерација је по аутору речника Борису Хлебцу (2009: 9–13) објашњена као преношење изворног термина преко слова. Њом се лакше идентификује изворни облик речи која се преноси, под условом да се тај облик пише латиницом или ћирилицом. Када се неко име у енглеском изговара са /а: / а пише са *al*, (као у имену Palmer), / се преноси у писању на српском, и наравно, изговара. Слова која у изговору српске адаптације дају асимилуван глас чувају своју изворну вредност, дакле транслитерују се. На пример, *Redford*-Редфорд (макар се изговарало и као [ретфорд]). У оквиру наведеног, аутор је истакао графолошки превод, у коме се слова изворног текста замењују словима језика на који се преводи по принципу визуелне сличности. Тако би се руска реч спутник латиницом графолошки пренела као СНУТНК. Сличан је превод у коме се из неких разлога траже речи с истим или сличним бројем слова као у другом језику (као када би се уз натпис *emergency exit* написало резервни излаз уместо излаз у случају опасности). У пракси се често у оквиру једне речи комбинују транскрипција и транслитерација, и у превођењу на енглески и у преводима на српски. У зависности од врсте текста и циљне групе корисника, преводац ће српска имена написана ћирилицом преносити на енглески било транслитерацијом било транскрипцијом. У првом случају име места Гружа преноси се транслитерацијом (у овом случају транслитерацијом у оквиру српског језика са српске ћирилице на српску латиницу) као *Gruža*. Друга је могућност да се слова истог овог имена замене преко изговора, што би се транскрипцијом на енглеском записало као *Groozhah*.

Транскрипција је објашњена преко фонема. Принципи преношења српских ћириличних слова у енглески транскрипцијом су следећи: ц—ts; ч, ћ—ch; џ, љ—j; ј—y; а—ah; и—ee (кад није на крају речи), і (на крају речи); ш—sh; ж—zh; љ—ly; њ—ny; у—oo.

Такође је могуће комбиновање транскрипције са изворним обликом писма и то обично кад је тај облик латинични. Заступљена је у стручним текстовима, где је давање имена аутора или термина у изворној графици важно ради идентификације.

Транслитерација (2а)

(2а+3) БАКЛАВА *Baklava* (Turkish pastry with syrup), (2а+8) БУРЕК *Burek* (pasty) (БУРЕК СА СИРОМ, cheese pasty, БУРЕК СА МЕКОМ meat pasty), (2а+4) КАРСТ *karst* (*kras*) (*karst* is an area of land made up of limestone), (2а+9) ВОЈВОДА м *Vojvoda* (old Serbian title), (2а, транслитерација преко турског *kebaba* а не преко *ћевапа* + 4) ШИШ-ЋЕВАП ш [*šiš*] *kebab* (screwdrivers of beef with onion, paprika and potato, baked in oven with white wine). Гружа м *Groozhah*

Транскрипција (2б)

ДАЈБОГ м *Daibog* (supreme Slavic god), (2+4) ВИДА ж *Vida* (Slavic goddess of marital harmony and happiness), (2б+4) ЋУВЕЧ м I. *djouvech* (jelo: stew with tomato, rice and potato baked in oven), (2б+3) САНЏАК м *sanjak* (administrative district in the Turkish Empire), (2б+3) РАЦ м *Racs* (појоративно; Serb, used derogatively by Hungarian), (2б+3) АЈВАР м I. *aivar* red-pepper chutney; *voćni* (chutney), (2б+9) ЈУГО м I. *Yugo* (car made in Kragujevac, Serbia) (2б+9) КАРАЂОРЂЕ м *Karageorge* (George Petrovich, 1768-1817; leader of the first Serbian rising against the Turks in 1804; assassinated), (2б+4) КАРАЂОРЂЕВИЋИ м мн. *Karageorgeviches* (pl, Serbian royal dynasty descended from Karageorge); prince Alexander *Karageorgevich* (1806-1885 Karageorge's son); his son king Peter I (1844-1921); his son Alexander I (1888-1934), assassinated in Marseilles; prince-regent Pavle, nephew of king Peter I, during the minority of king Alexander's son; Peter II (1923-1970, king Alexander's son), king in exile, (2а+4) МАРЈАНОВИЋ:Ђорђе *Marjanović* (Serbian pop singer who introduced a new scenic performance in Yugoslavia), (2б+9; 2:2б+9) ЧЕТНИК м I. *Chetnik* (Serbian royalist member of a guerilla force during the WW2: see Oxford English Reference Dictionary) 2. *Chetnik* (Serbian guerilla fighter against the Turks), (2б+3) ЧЕТНИКУША ж I. [*nasty*] woman *Chetnik* 2. [*nasty*] *Chetnik's* wife, (2а+9) СВЕТА ПЕТКА ж *Venerable Mother Parascheva* the Serbian (October 27), Romanian (October 14), Bulgarian, Macedonian name for Saint Parascheva

Коментар везан за поступак (2)

(2а, транслитерација преко турског *кебаба* а не преко *ћевапа* + 4)

ШИШ-ЋЕВАП м [*šiš*] *kebab* (screwdrivers of beef with onion, paprika and potato, baked in oven with white wine)

(2б+9)

ЈУГО м I. *Yugo* (car made in Kragujevac, Serbia)

Ради се о реалији, односно аутомобилу који је произвођен у Крагујевцу, а продавао се и у иностранству укључујући САД. Аутор речника Борис Хлебџ (2009: 141) у *Општим начелима превођења* помиње да је у транскрипцији имена овог аутомобила дошло до појаве позитивне конотације, јер тај назив је асоцирао на енглеско *You go*.

1.3. Дескрипција, примери ЋЕВАПЧИЋ, ШАЈКАЧА, (3)

БУЉУБАША Military commander (in Turkish army in the past), БОШЊАНКЕ Bosniac Muslim women (муслиманка; now and in the historical past), ЋЕВАПЧИЋ м small grilled meat ball, ШАЈКАЧА м Serbian boat-shaped peasant/soldier's cap, КАРАБОС заст. evil hunchbacked fairy (зла вила), (3+1) АЈА ж 1. evil dragon 2. glutton (person) 3. cozzpot (BE sl.-policeman) 4. hot-dog (AE sl.- a capable and influential person) 5. tempest with hail, ПРИГАНИЦА ж Fritter of leavened dough, ЂУВЕЧ м Balkan vegetable mix, ЂУВЕЗЛИЈА ж заст. rose silk, ПОПАРА ж 1. bread-mash (with cheese), САБОР м Croatian Parliament, САНЦАКЛИЈА м person from Serbijan Sanjak, САЧ м iron pan (for baking bread), РАШТАН м traditional Montenegrin meal (2b+3), ПАМУКЛИЈА ж cotton lined waistcoat, СУКНО с heavy wollen cloth, АНТЕРИЈА ж long decorated undercoat, ЧАРАПАН м шаљ. кол. person from Kruševac, ГИБАНИЦА ж (greasy) cheese and egg pie, ТАВЧЕ с 1. small baking dish (small pan) 2. (Macedonian) baked beans, ГРОБАР м 1. Partizan soccer team fans, ЛАЛА м 1. шаљ. inhabitant of Vojvodina 2. sultan's right-hand man, sultan's courtier, КАТУН м 1. summer-pasture mountain camp 2. summer pasure, ШУМАДИНАЦ м person from Šumadija, СВЕТОВИД м ancient Slavic God, СВЕТОГОРАЦ м monk from Athos, КАСАБА ж Provincial town, ТЕКИЈА ж Moslem monastery, ПРИЧЕСТИТИ пф. 1. give communion 2. to take communion, ОПАНАК м [Serbian/Etruscan] moccasin with up-turned toes; право из опанка straight from peasant, ОПАНЧАР м 1. peasants' footwear maker, ВАНИЛИЦА ж vanilla jam-cookie, СРБОВАТИ през behave lika a Serb, insist on Serbian ways, ЧАКАВАЦ, -ВЦ-, вок. јд.-ВЧЕ м speaker of chakavian dialect, ЧАКШИРЕ buggy [oriental] trousers pl (с велики туром), ДОДОЛА ж м girl/young man invoking rain, МАЛИ БОЖИЋ м Serbian Orthodox New Year, СЛАВСКИ КОЛАЧ м Serbian *Saint's day* bread, СЛАВСКО ЖИТО м Serbian *Saint's day* wheat, СЈАВСКА ПЕСМА м Serbian *Saint's day* lyrics, ПРЕСЛАВА м in Serbian Orthodox Church second *Saint's day* (3+1+9) ЋЕЛЕ-КУЈА ж Skull tower (with heads of Serbian fighters killed by the Turks), (3+9) СВЕТОГОРСКИ прид. from/of Mount Athos (with Orthodox monasteries, in Greece), (1:3+1; 2:3+1) ОБРЕДНИК м 1. book of rites 2. priest performing a rite, (3+1) ЛИТИЈА ж 1. religious procession (Orthodox), (3+9) БАН м head of banate, district in Yugoslavia before WW2nd, (3+1) ХАЈДУЧИНА м stalwart brigand (особа), (3+9) ВЛАШЧАД ж Serb rabble/canaille (српска раја; as called by the Turks), (3+1) СРЂЉАК м Sebian liturgical book, (3+1) СРЂЉА ж medieval Serbian church book, (3+1) БАКСУЗ м 1. unlucky person 2. јinx (узрок несреће); bad luck (зла срећа), СЛАВА ж 3 [крсна] с. (празник); [family] saint's day, (прослава) celebration of the patron saint, МЕЗЕ,-ЕТ с snack (with drink), МЕЗЕТИТИ гл. have a snack (with drink), ШАЈКАЧА ж [Serbian boat-shaped peasant/soldier's] cap, СПАХИЈА м [Turkish] spahi, СПАХИЛУК м spahi's estate, ЦАРОСТАВНИК м. old Serbian book about kings, ВОЖД м. Title of Karadorde Petrović, the leader of the Serbs in the 1st uprising against the Turks in 1804, ШАЈАЈКА ж folk song in Srem and Slavonia with a refrain Šalaj, ШИШ-ЋЕВАП м [shish] kebab (screwers of beef with onion, paprika and potato, baked in oven with white wine), ГЛАГОЛИЈАШ м priest who uses Glagolitic missal (in the past), ЈУГОВИЋИ м мн. nine sons of Jug Bogdan, celebrated warriors in the Battle of Kosovo, УЗВОД м. linen woven with silver threads (платно проткано свиленим нитима), ЧИЧА м 1. кол. old man (старац), 3. Ћица Draža Mihailović's nickname, КАРАЋОЗ м 1. buffon in Turkish shadow theatre ВЕ/theater АЕ (личност позоришта Сен-

ки) 2. Turkish puppet theatre VE/theater AE (турско позориште лутака), JELEK м woman's emroidered short waistcoat (old-fashioned/national costume), ШОПСКА САЈЛАТА прид. Serbian salad with cheese (tomatoes, onion, cucumer, paprika), ЛАЗАРИЦА ж 1. girl singing Lazarus' Saturday Songs (девојка) 2. song hono(u)ring king Lazar (песма), ТРАВАРИЦА ж 1. herb-flavoured brandy (ракија), ГУСЛЕ ж мн. Serbian traditional one string instrument, ПРВОБОРАЦ м partisan veteran of 1941, КАРАЂОРЂЕВА ШНИЦЛА прид. escalope Karageorge-style (rolled escalope stuffed with clotted cream and breaded)

Коментар везан за поступак (3)

Овде су комбинована три параметра [4+8 +2b транскрипција]

КАРАЂОРЂЕВА ШНИЦЛА прид. escalope Karageorge-style (rolled escalope stuffed with clotted cream and breaded)

1.4. Дефиниција, примери САРМА, ПОЛОЖАЈНИК, НАЧЕРТАНИЈЕ (4)

САРМА ж 1. cabbage (од купуса/sauerkraut) (од киселог купуса) vine leaves (од виновог лишћа) 1 stuffed with minced meat and rice, ПОЛОЖАЈНИК м man who starts a fire on Christmas morning (usu. the first visitor) [Christmas] first-food, НАЧЕРТАНИЈЕ с foreign policy plan of Serbia in 1844

Дефиниција је прецизнија од дескрипције. У случају назива јела, дефиниција би заправо требало да буде сажет рецепт за његово прављење.

1.5. Аналогни назив, пример БАДЊАК (5)

БАДЊАК branch (grana, kept at home during Serbian Christmas); yule log (клада), ОКА ж ока /'аукә/, оке /әук/ (мера; 1,28 kg), three pounds (pl; приближно: за тежину), three pints (pl; приближност: за течност), ПАШЕНОГ м brother-in-law (husband of the sister of one's wife), ШУРАК м brother-in-law (brother of sb's wife), ШУРЊАЈА ж sister-in-law (brother-in-law's wife), ШУРИЧИЋ м nephew (of brother of sb's wife), ШУРИЧНА ж niece (of brother of sb's wife)

1.6. Латински назив, пример БЕДРНИЦА (6)

БЕДРНИЦА *Pancisia serbica* (биљка српска панчићија, *Pimpinella saxifrage*, сиљевина, говеђа трава, задух, сиљ), БОБОВЊАЧА и БОБОВЊАК м *live-long* (биљка), БОБВНИК м *огрпе* (биљка), ЈЕСЕНСКА ШАШИКА ж *Sesleria autumnalis* (биљка), ДВАБРАТАКРВ м *Iris nobilis* (биљка), ЂИНЂЕР м 2 *Srepis foetida* (биљка), ЖУТЕНИЦА ж *Hieracium sylvaticum* (биљка), ПАВИТАЦ, -ИЦ м *Clematis recta* (биљка), ЕЖИКА ж *Prickly parsnip* (биљка), ИВАЊСКА РУЖА *прid. Tanacetum corybosum*, БРАДАВИЧАВ спец. *Parulous* (биљка), БРАДАВИЧАК, -ЧК- м. *Coral-wort* (биљка), ЧИВИТ м арх. *Indigo*, ШКРИПА-ВАЦ, -ВЦ- м *Digitalis laevigata* (биљка), ШУШУЉАК, -ЉК- м 3 *Kohlarauschia prolifera* (биљка), ДЕЛИБЛАТСКИ БОЖУР м *Rasonia tenuifolia* (биљка), ГЛАДНИЦА м/ж 3 *Draba verna* (биљка), ГРОЗНИЧИЦА ж *Scutellaria alpina* (биљка), БАДРА ж *hepatic* (биљка), БЕЛУШ м *Asparagus acutifolius* (биљка), ВУЧИЈИ ЈЕЗИК *frog orchis* (биљка), ВУЧНИК м *Aristolochia longa* (биљка), ВИЈОШНИЦА ж 3 *Parietaria officinalis* (биљка), ДУВАНА 2 *Nicotiana* (биљка), ЂЕЗАП и ЂЕЗАПЛУК м су два синонима *Srepis foetida* (биљка),

МУРКА ж *Nigritella* (биљка), МЛЕЧАЦ м *Lactarius volemus* (печурка), НАЈГВИРЦ м *Pimenta officinalis* (зачин), НИЗАЊ м *Nasquetia epiractis* (биљка), ПАВИТАЦ м *Clematis recta* (биљка).

1.7. Грчки назив, пример СВЈЕТИЛЕН – ЕХАРОСТИЛАРИОН (7)

СВЈЕТИЛЕН м *Hymn, specially echaostilarion*, СВЕТИЛАН м *Hymn of light* (свечана православна песма), НОМОКАНОН м *Nomocanon, Pedalion* (правила православне вере), ОКТОИХ м *Ochoechos* (the book of eight tones), САБОР м 1. Сабор св. Јована Крститеља – *Synaxis of Saint John the Baptist* (January 20), САБОРНИК м *synodikon* (у православљу), СЛАВОСЛОВЈЕ с. *Doxology*: део црквене службе – *Great Doxology*, ПРАВОСЛАВЈЕ с *Orthodoxy*

1.8. Хипероним, примери ХИМНА, БЕСА, БАТУЛЕНКА, БУДИМКА (8)

ХИМНА ж *hymn* (свечана похвална песма; хвалоспев); БУДИМКА *pale red type of apple* (јабука) (grows in mid and high mountainous areas of Serbia, from the beginning of the 19 century), БАТУЛЕНКА *green old type of apple* (јабука) (old type of apple suitable for production of apple-flavored alcoholic drink), ЂУЛА ж *kind of apple*, ЏАНАРИКА ж *damson* [plum] (yellow), ЖАНДАР м мн. *kind of card game*, БЕСА ж арх. *vow, pledge* (заклетва), ГЕРОВИТАЛ м *rejuvenator* (invented by a Romanian doctor)

1.9. Објашњење, пример СВЕТА ГОРА (9)

СВЕТА ГОРА *Holy Mountain* (Mt. Athos in Greece), ПАТРИЈАРХАТ м 1. *patriarchy* ((un)count; облик породице), КОТОРАНИН, КОТОРАЦ, -РЦ- м; КОТОРАНКА, КОТОРКА ж *person from Kotor* (sea port in Montenegro)

2. КУЛТУРНО СПЕЦИФИЧНЕ РЕАЛИЈЕ У САВРЕМЕНИМ ЛЕКСИКОГРАФСКИМ ТОКОВИМА

У мозаику различитих речника реализованих код нас, Хлебецов је очигледно богати рудник подстицаја и материјал за научно-истраживачки рад студентима, професионалним преводиоцима и академском свету, јер по свом обиму, општенаучном квалитету и лексикографском садржају дефинише речник глобалног размера.

Код Хлебеца је у питању енциклопедисјки речник који је плод више-деценијског рада, са пребогатим и вештачким корпусним материјалом. Профилисан као енциклопедијски, обухвата како синхроно тако и дијахроно и савремени и архаични језик, општи и стручни језик, са свим стиловима и преливима од колоквијалног до песничког. Целокупни речнички садржај је представљен савременим лексикографским поступцима, а доступни су и

фонетски, акцентски и ортографски подаци. Што се тиче културних реалија везаних за српску културу, цркву, обичаје, историју, географију и властита имена, понуђена су решења и објашњења лексиконског типа, посебно намењена за подробно разумевање од стране англосаксонског корисника.

Прћић је разрадио план израде једног двојезичног речника. У њему би се обрадиле културно специфичне реалије српске и англофоне културе са парадигматским лексичким односима. Макроструктурално, културно специфичне речи се категоришу као именице и глаголи и алфабетски/азбучно су распоређене одреднице. Значењски сродне одреднице се међусобно унакрсно упућују, чиме се омеђују лексичка поља и набрајају његови чланови. Микроструктурално, поред ортографије, одреднице садрже три типа података: 1) дефиниције придруженог појма на оба језика ради потпунијег осветлења појма и појмовне празнине, 2) превод датог појма у виду еквивалента или путем прилагођавања систему српског језика путем новог англицизма 3) на значењски упоредиве одреднице указује се међусобним унакрсним упућивањем. Културолошких речника је мали број, па је Прћић навео за узор два мађарска речника, која се баве америчким и британским културно специфичним вокабуларом. За адекватно разумевање и тумачење одређених појмова и појава препоручује Oxford Guide to British and American Culture.

Прћићево разматрање (2018: 88–108) о културно специфичним реалијама у оквиру четвртог поглавља *Енглеско-српски речник културно специфичних речи* из његове збирке текстова *Ка савременим српским речницима* (2018) која представља изузетан допринос теорији српске лексикографије је разноврсношћу лексикографских садржаја послужило у свођењу нашег општег закључка у вези разматрања сложених културно специфичних термина истражених у енциклопедијском српско-енглеском речнику.

Сами термин „културно специфична реч” Прћић (2018: 104–107) посматра као сваку реч у изворном језику која изражава појам специфичан за изворну културу, који не постоји у истоветном облику у циљној култури и који због тога нема од раније спреман превод у циљном језику. Културно специфичне речи су усмерене на устројство и функционисање људског друштва. Обухватају институције (и њихове званичне називе), политику, образовање, религију, трговину, финансије, социјалну и здравствену заштиту, саобраћај, забаву, спорт, слободно време, јело, пиће и одевање, и обичаје везане за њих. С обзиром на широко постављен обухват овакве речи је могуће ваљано лексикографски обрадити само у деловима, област по област, које би на крају биле обједињене у целовит двојезични речник. Резултати истраживања једне такве области приказани су у речничком делу студије о професионалним титулама у великој Британији њиховом превођењу на српски језик (Широки 2010: 1–50).

Познато је да језик обавља многе функције, међу којима су најзначајније комуникацијска и културна. Преводилац у конкретном преводилачком процесу има улогу медијатора између две културе, српске и енглеске. Многи научници о којима смо опширно писали (Бојовић 2020: 29–61) критички су анализирали познате дефиниције културе. И сама ауторка (55–56) је понудила своје схватање културе у облику једне опште и сложене дефиниције културе која гласи: „Култура подразумева скуп свих процеса, промена и творевина, које су настале као последица материјалне и духовне интервенције људске врсте у природи, друштву и мишљењу. Примарни смисао културе састоји се у томе да олакша одржање, продужење и напредак људске врсте. Предности таквог дефинисања културе су следеће: 1) појам културе обухвата како материјалну тако и духовну културу, 2) култура се тако схвата као историјска и динамичка, односно развојна категорија која треба да се изучава с обзиром на временске и просторне промене, 3) оваквом се дефиницијом из појма културе искључују сви они процеси и творевине који немају за циљ или не доприносе, без обзира на циљ, олакшању, одржању, продужењу и напретку људске врсте.”

Ослањајући се на критичко разматрање културе у књизи Савремене студије културе 1 (Бојовић 2020: 29–61), истакли смо да сви симболички системи као што су религија, уметност и обичаји одражавају културу у пуном смислу те речи. Приклонили смо се теоретичарима који сматрају да култура и цивилизација нису исто. Цивилизација обухвата оруђа, оружја и техничке проналаске, док се култура односи на свет идеја, веровања и вредности. Култура је окренута ка духовном човеку и његовој унутрашњости. Вера је најдубљи облик сваке културе. Културни идентитет је облик колективне и појединачне свести, осећања и понашања који показују припадност једној заједници. Он се испољава у три облика: 1) свакодневни (храна, становање, облачење, игра, забава), 2) стваралачки (уметност, наука) и 3) историјско-политички (религија, власт). Стефан Немања је у 12. веку записао: „И песме и свирка чине народ. Свака птица својим гласом пева и сваки народ има свој глас и своју песму коју познаје” (Аврамовић 2006: 22).

Лингвокултуролошки посматрано, промене у култури се највише одражавају на лексичком нивоу. То подразумева да се неки језици задржавају у оквиру граница својих заједница, док други морају да проналазе нова средства изражавања. Понајвише захваљујући распону језичке примене кроз историју, мислећи на грчки, латински, арапски, енглески или руски језици, развили су своје потенцијале више него језици малих народа. (Бугарски 2005: 38)

Постоје различите стратегије у моделима преводилачких процеса специфичних културних термина од калкирања, транспозиције до различитих адаптација и модулација. О моделима преводилачких процеса и бикултуралности истакнуто место у науци су заузели Њумарк, Мандеј, Холц-Монтанари, Норд

и Снел-Хорнби. Посебну пажњу је привукла Снел-Хорнби која је у својој књизи *Правци у студијама превођења* (ауторизован превод Б. Бојовић 2011) анализирала многобројне примере повезаности културе, језика и превода.

Из веома обилног лингвокултуролошког корпуса, определили смо се и одабрали примере који се односе на културно специфичне термине, како би настојали кроз моделе преводилачких поступака открити сакривено у преводу, односно откривено у култури, јер се врата сваке културе отварају кључем њеног језика.

Прћић је предложио да би израда једног двојезичног речника са обрађеним културно специфичним реалијама везаним за српску и англофоне културе био типолошки идентификован и као такав се бавио парадигматским лексичким односима.

Развојем српске речничке културе, на фону прилагођавања речника његовим корисницима, један културолошки речник би имао примарну циљну групу, чији су корисници са најмање средњим нивоом знања енглеског језика. Такође, фокусирао би се на одреднице везане за културне специфичности у енглеском или српском језику.

Разлике и сличности између Прћића и Хлебца су у томе што је Хлебцов речник слика примењене науке, искуства и знања, а сличности су у примени савремених лексикографских поступака. Код Прћића су еквиваленти прилагођени српском језику путем англицизације, садрже специјализовани вокабулар доступних грана науке, а културно специфичне речи су проширене и на политике институције и образовање.

Надаље, критеријуми Мери Хас (1967: 45–50), на коју се Братанић (1983–84: 309–310) ослања за један идеалан двојезични речник, какав је у пракси практично неизводљив су следећи:

- 1) омогућити за сваку реч или израз у ЈИ одговарајући превод у ЈЦ
- 2) садржавати све речи, фразе и идиоме које би читалац могао потражити
- 3) садржавати све информације у вези са граматиком и семантиком које би му икада могле затребати
- 4) садржавати све информације о језику на свим употребним нивоима
- 5) садржавати сва лична имена познатих људи, места, географске називе, наслове познатих романа и драма, имена ликова у њима
- 6) садржавати све лексичке јединице специјализованих вокабулара свих могућих грана науке, производње, занатства, трговине, разних професија и сл.
- 7) садржавати све потребне информације о ортографији
- 8) укључити све информације о изговору
- 9) бити једнако оријентисан према говорницима оба језика

- 10) бити једнако прикладан и прилагођен потребама машинског као и људског превођења
- 11) бити компактан и не опсежнији од нпр. Вебстеровог *Collegiate* или речника *ACD* у издању *Random House*-а и коначно,
- 12) презентовати илустрације за оне лексичке јединице које нису блиске говорницима ЈЦ.

3. ОПШТИ ЗАКЉУЧАК

О моделима преводачких процеса и бикултуралности истакнуто место у науци су заузели Њумарк, Мандеј, Холц-Монтанари, Норд и Снел-Хорнби. Посебну пажњу је привукла Снел-Хорнби која је у својој књизи *Правци у студијама превођења* анализирао многе примере повезаности културе, језика и превода.

Из веома обилног лингвокултуролошког корпуса, определили смо се и одабрали примере који се односе на културно специфичне термине, како би настојали кроз моделе преводачких поступака открити сакривено у преводу, односно откривено у култури, јер се врата сваке културе отварају кључем њеног језика.

Пошто смо анализу спровели на ограниченом случајно изабраном узорку, закључци које дајемо су оквирни, али одражавају утисак који се у доброј мери може пренети на целокупни речник.

Највише случајева има за примере са еквивалентима различите конотације и примера за категорију дескрипције. Еквиалентна различите конотације пронађено је 45, а примера за трећу категорију, дескрипцију 74. С тим у вези напомињемо да подаци нису апсолутни, већ релативни, јер се односе само на одређени корпус.

Заправо, могло би се тврдити да је највећи део лексике у неком степену подложен културно специфичном тумачењу, пошто је језик одраз културе, а оне се разликују. Узмимо само један занимљив пример који говори да у Перуу постоји двеста врста банана, а код нас је позната само европска банана, што значи да нема идеалне симетрије међу културама, нити је може бити, управо због њене различитости, не осврћући се на комплексне примере превода поезије, разне стилске особености и традиције.

Друштвене науке одређују културу као формулу понашања, а урбана култура разликује високу и ниску. У високу су сврстани уметност, класична музика и кухиња, а у ниску фолклор.

Шушњић је чувени научник који је свој цели стваралачки опус фокусирао на културу кроз социолошку, психолошку и антрополошку призму. Њен сложен

карактер је зналачки разложио на просте чиниоце, истичући да се она везује за интеркултуралност, мултикултуралност и дијалог култура. Своје вишедеценијско искуство из широког опсега социолошких феномена које је разматрао, посветио је управо култури и теоријама културе. (Шушњић 2015: 23–221)

Филиповић (1986: 161–181) истиче да је језичко посуђивање и лингвистичка и социолошка појава, па је о томе исцрпно разматрао у оквиру контактне лингвистике. Нпр. лексема *плесати* има свој облик *плешем*, а културолошке позајмљенице уводе нове ствари/концепте у језик. Нпр. јапанска реч *sushi*, кинески концепт *paper tiger* и свахили реч *safari* који су уведени у западне језике.

У овој студији бисмо навели и категорије у којима се јављају проширења, односно када се чисти случајеви комбинују са другим категоријама. Тако смо код еквивалената различите конотације препознали три комбинације са проширењима: а) Еквивалент са различитом конотацијом уз дефиницију, б) Еквивалент са различитом конотацијом уз грчки назив и ц) Еквивалент са различитом конотацијом са објашњењем.

Транслитерација и транскрипција су примењене када је реч о властитим и географским именима и за називе оријенталних јела која су донекле позната код Англосаксонаца.

Дескрипција је коришћена за све што је (скоро) сасвим непознато у англосаксонском свету, укључујући и нека јела.

Дефиниције су у ствари проширене дескрипције и аутор их је употребљавао када је оценио да су нужне ради разумевања од стране страних корисника.

Латински називи су били помоћ када одређена врста биљака или печурака није позната код говорника енглеског, па и није именована домаћом речи.

Грчки називи коришћени су за појмове везане за православну цркву. Вера се узима за најстарији облик људске културе. Пошто је код нас православље дошло преко Грчке, грецизми у језику Српске православне цркве су тако постали у великој мери одомаћени, па је на пример и сама лексема ПРАВОСЛАВЉЕ *Orthodoxo* калк од грчке речи *orthodoksia*.

Хипероними се јављају уз проширење како би се упоставила колика-толика појмовна једнакост.

Најмање примера нашли смо за категорију објашњења. И објашњења су често проширивана. Ту се свакако ради о случајевима када састављачу речника није стајало на располагању неко погодније решење. Објашњењима се најређе прибегава, јер су гломазна и теже се уклапају у преводне текстове.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамовић 2006:** З. Аврамовић, *Култура*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Бојовић 2016:** Б. Бојовић, *Основи транслатологије*, (скрипта), Никшић: Филолошки факултет.
- Бојовић 2020:** Б. Бојовић, *Савремене студије културе 1*, Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, Штампар Макарије.
- Братанић 1983–1984:** М. Братанић, О недостацима постојећих двојезичних рјечника (с гледишта учења страних језика), *Годишњак Савеза друштава за примјењену лингвистику Југославије*, 7–8, Сарајево, 308–315.
- Бугарски 2005:** Р. Бугарски, *Језик и култура*, Београд: Библиотека XX век, Круг.
- Прћић 2018:** Т. Прћић, *Ка савременим српским речницима*, Нови Сад: Филозофски факултет (<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-454-2>).
- Снел Хорнби 2011:** М. Снел-Хорнби, *Правци у студијама превођења – Нове парадигме или промјена погледа?* Подгорица: Ободско слово, (превод Бранкица Бојовић).
- Филиповић 1986:** Р. Филиповић, *Теорија језика у контакту: Увод у лингвистику језичких додира*, Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности, Школска књига.
- Хас 1962:** Mary R. Haas, What belongs in a bilingual dictionary?, In: *Problems in Lexicography*, ed. Fred Householder and Sol Saporta, Bloomington, Indiana: Indiana University, 45–50.
- Хлебец 2009а:** Б. Хлебец, *Опита начела превођења*, друго издање, Београд: Београдска књига.
- Хлебец 2009б:** Б. Хлебец, *Преводачке технике и поступци*, Београд: ЕБГ.
- Хлебец 2010:** Б. Хлебец, *Енциклопедијски српско-енглески речник*, Београд: Завод за уџбенике.
- Шушњић 2015:** Ђ. Шушњић, *Теорије културе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Широки 2010:** В. Широки, *Професионалне титуле у Великој Британији и њихово превођење на српски језик*, (магистарски рад), Нови Сад: Филозофски факултет.

THE MODELS OF TRANSLATOLOGICAL PROCEDURES IN THE TREATMENT OF SPECIFIC CULTURAL ITEMS IN THE COMPREHENSIVE SERBIAN-ENGLISH DICTIONARY

Summary

Based on a corpus of 200 entries from the Comprehensive Serbian–English dictionary of our leading anglicist Boris Hlebec (2010), which refer to culturally specific phenomena and realias expressed in the Serbian language but absent in the Anglo–Saxon world, their classification and systematization is made due to the way the compiler of the dictionary perceived them in order to translate or explain them in English.

In the paper is analyzed the treatment of specific cultural realias, both from the Anglo-Saxon and Balkan arealia, both contemporary and historical, from the fields such as customs and holidays, institutions, clothing, occupation, food, flora and fauna. Translatologically processed, the following examples are illustrated from the dictionary, such as the those beginning with the letter B: BADNJAK, BULJUBAŠA, BEDRNICA, BOŠNJANKE, BUDIMKA, BATULENKA, BAKLAVA, BUREK.

Culturally specific realias are analyzed, taking into account the fact that there are more few of them in the Anglo-Saxon areal, having in mind their temporary or more neologistic character, so they survive for a shorter or longer period of time, which in the opposite direction could not be recognized, due to the limited cultural domain. Within the final part of the paper, the statistical analysis of data in lexical processing is considered, with optimally developed non-linguistic and linguistic data on specific Anglo–Saxon and Balkan realias.

We have indicated the following procedures in finding equivalence between the entry and the right side of the dictionary: (1) equivalent with different connotation, examples VOĐEVINA, VRBICA; (2a) transliteration, e.g. BAKLAVA, BUREK; (2b) transcription e.g. GOD; (3) description, e.g. ĆEVAPČIĆ, ŠAJKAČA; (4) definition (more precise than description; in the case of the name of a dish, the definition should actually be a concise recipe for making it) e.g. SARMA; (5) analogous name BADNJAK; (6) Latin name BEDRNICA; (7) Greek name, e.g. LIGHTING – EXAPOSTILARION; (8) hyperonym, e.g. HYMN, BESA, BATULENKA, BUDIMKA; (9) explanation, e.g. HOLY MOUNTAIN.

Combinations of procedures are possible also, such as in *Karađorđeva šnicla* – 2b + 3 and 4; *karst* – 2a + 4. At the same time, records are kept on whether stylistic indications, such as „colloquial”, „archaic”, „obsolete”, are given along with the equivalent, which contribute to the understanding of the use value of a given entry. Based on the analysis and classification performed in this way, we came to a general conclusion about the applied lexicographic procedures. In the analysis, we took into account the explanations in parentheses in English only. This implies that the analysis was performed primarily from the point of view of the Anglo-Saxon user.

When there is more than one meaning within an entry, we have taken into account only those meanings that are specific to the culture of the Serbian-speaking area.